

Inskanning av Sören Lejonclou - artiklar av Bror Muotka
Abraham Steinholtz och flytten av hammarverk till Turtola . Svanstein

Abram Steinholtz, brukspatron, undfick Kongl. Bergs Coll: tillstånd att flytta en hammare med 2ne härdar till Turtola den 12 aug 1754 med villkor, att icke vid 100 Drs Sm vite första gången och så vidare dubbelt och för 3dje gången vid hammarens förlust uppdämma vattnet och skada göra därmed byns slogar eller rubba mjölkvarnen. Den 7 dec 1762 fick Steinholtz 15 års tillökning på frihet och den 5 mars 1782 åter 20 års frihet Enl. Kongl. Res. den 7 Maji 1789 erhöll brukspatron Christiernin tillstånd att föryttra 15 Skp undersmide eller Hammarskatt.

Enl. Kongl. Bergscollegi utslag den 28 Maji 1802 tilläts Hassell och O. Ekström att av en samma hjulstock bygga en kniphammare och 2ne spikhamrar och en klippsax med dubbel ässja. Den förra bestod av en kniphammare och en spikhammare för en hjulstock.

Genom Kongl. res. den 13 juli 1803 fick brukspatronerna Loricks och Ekström prolongation på frihetsåren. Den 8 Juni 1803 beviljades Kongl. Maj:t Kengis bruksägare från 50 till 100 man soldater emot dagspenning efter markegången under tillsyn av en underofficer, som njuter 24 Sch. om dagen, till strömrrensningar, åkerbrukets upphjälpande och vägars anläggning på villkor att ersätta Roten med ny Karl om någon bortkommer under arbetet, samt hålla manskapet förplägning så att de kan bärga sig.

Svansteins hammarverk anlades vid Potkaniemi vid Kuitasjokis utflöde i Torne älv.

Ylinenjoki Säg är år 1796 genom bergmästaren Joh: Dan: Christiernins föranstaltande efter vederbörligt tillstånd uppbyggd med 2ne ramar vid en fors 1 1/2 mil norr om M.kyrkan ett stycke nedanför Kannusjokis utlopp i Ylinenjoki. Den nuvarande ägaren handlanden Anders Öström i Stockholm har åren 1803 och 1804 genom direktören Eric Alm från Gävle låtit en fastare och mera säker grund med ganska dryg kostnad uppbygga för fyra ramar, samt försett verket med en varaktigare dammbyggnad för den våldsamma is- och strömgången. Blott två ramar äro dock insatta. Ehuru 20 st. större och mindre Träsk delar med denne Elf sitt Vattn, kan sågningen under torra Somrar likväl i brist deraf icke verkställas andre tider, än Våhr och Höst samt någon vecka under Regnaktiga somrar.

Sågen äger utsynta skogar på Soukolo tracten omkring Könnosjerfvi uptil Ylinenjerfvi ned til Juovo Bäck, och Transporteras med högt vatten genom de sistnämnde, likaså kunde en flottning deraf verkställas efter Neitijoki, som i afseende på utväg til bättre fångst af dugliga träen vore fördelaktigare, endast strömdraget något rensades. Under Sågen är ett Nybygge utsynt, och en Husbehofsqwarn står nu under byggnad.

Allmogon betjenar alla förenämnda Sågar med Stockhuggning och forslor, emot betingadt pris för hvarje Stock från 2. 3. å 4 Sch: Banco, alt efter tjocklek och öfrig godhet. Lika så nyttjas antingen emot Dagspenning eller beting för vissa månader lejda arbetare til sågningen, under tillsyn af Sägställare, eller Inspector.

Vid Pentisjoki och Naamijoki har och i sednare åren Sägställen blifvit utsynta, utan at dervid vidare blifvit åtgjordt. Ny syn

verkställdes år 1813 hvarpå Kongl. Cammar Collegii stadfästelse utföll år 1814 för Comiss Landtmätaren Isac Grape och Handlanden i Torneå Lars Swanberg. Grape afstod sin andel till Mårten Törnqvist i Torneå år 1816. Där är börjadt en Sprängning till Canalen.

Mjölqvarnar med 2ne par stenar finns blodt i Portimo- och Haapakoski i Tengeli elf, och i Armasjoki vid en Niva 1/8 mil upføre elfven. Sqvalte-qvarnar gies i hvarje by i smärre vattuleder, men ingen väderqvarn.

Abraham Abr:son Hülfpers Vesterbotten: (år 1789)

Finbladiga Sågwerk äro 2:ne. Ekfors i Puostijoki 1 1/12 mil från Kyrkan, med 2 Ramar och 24 blad, egdes av Guldsmed Sigf. Carlenius; där sågas emellan 3 och 4 000 Tolft. bräder årligt. Christineströms eller Portimofors Såg i Tengeliö Elfven 1 mil från Kyrkan, blef anlagd 1763 med 2 Ramar af Camr. Ab. Fougts, har 1 500 till 2 000 Tolft. årlig tilverkning.

Portin: (år 1821)

Ekfors Såg även anlagt av Kamr. Fougts och färdigbyggd 1767 af Johan Johansson från Piteå, med 2 Ramar och afskäringsverk, är beläget vid Puostikoski och innehafves af Rådmannen Sigfrid Carlenii änka Susanna Tolpo i Torne. Här sågas emellan 3 000 å 4 000 Tolfter enkla bräder årligen. Verket börjar tarfva ombyggnad. Sågstockarna hämtas från allmänna skogar och byaskogar öfver om Puostijerfvi kring Pirtijerfvi, Hangasjerfvi och Kurajerfvi och flottas på våren på Vattulederna ned till Sågen. Skogarne äro dock till större delen så medtagna så att detta verk behöfver vila.

Not: Sågen uppbrann af wädeld den 26 Junii 1813 men upbygdes af Fredric Carlenius år 1814. Byggmästare var Hans Lohenifva. Byggmästarearvodet war blott 80 Rd RG:s.

Christineströms Såg på södra sidan af Portimokoski och Tengelielf, anlagt av Ab: Fougts 1760, upbyggd af Kramer och färdig 1762, med 2 Ramar. Flyttad 50 alnar längre ned och ombyggd 1796 af Markström, här tilverkas årligen emellan 3 å 4 000 Tolfter bräder, enkel räkning, som vintertiden nedforslas 1/4 mil nedanom Haapakoski, och om Vähren med flod vattnet sammanbundne och med vidjor til flottor til Lastagie platsen vid Reytähamn förbi Torneå stad, hvarifrån vidare utskeppas. Under Sågen hör också ett Nybygge, nyligen skattlagd til 1/8 mtl, samt en Husbehifs Qvarn i samma Forss med 2:ne stenar.

Sågsskogar äro utsynta och privill. öfver hela Tengeli tracten, som medelst ännu större årlig tilverkning deraf på många tider ej förlora sig, ehuru skogen på närmare håll är utdöt, och Sågstockarne derföre måste hämtas från längre afstånd, ja ända til 30 vattuleder, som gier tilfällen utan synnerlig kostnad och besvär til deras forslande, härvid bör anmärkas: at Karanäs Järnbruk, samt de på samma tract vistande Skattemän och Nybyggare hafva lika rättighet til sine behof gagna dessa skogar. Grosshandlaren Fred: Otto Lorich /förr Hassel/ äger för det närvarande i detta Verk 1/3 del och Probsten G.V.Rydman i Torneå, Handelsmännen And: Lythreus och Eric Bergman i Torneå de öfrige

delarne, verket bestrides af Inspector ocg Sågställaren.

Not: Lorich afstådt til Befallningsman Heickell. Lythreus lott såldes år 1815 till Krono Befallningsman Jac: Heickell i Torneå för 1 000 Rdr. Inspector Joh Fr. Lenberg köpte 1/9 för 1 000 Rd Bco i Dec 1819.

Stockfällning till den härvarande finbladiga sågverken var förr ett lönande binäringsfång, så länge ymnig tillgång på skog fanns på nära håll från sågen, men har under senare år, då träden måste framskaffas från avlägsna trakter på långa avstånd från vattenlederna, blivit mindre lönande. Den fortsättes därför ej heller av andra än allmogen, som saknar bättre förtjänst, helst under missväxt, då sågägaren har bästa tillfälle att debitera den behövande i sin bok, och även självmant tvingas därför att gå honom till handa. Betalning tycks ej vara proportionell emot tidigare, då för en sågstock av 7 aln. längd betalades 1 å 2 Skill. 1 Tunna spannmål kostade då 1 å 2 Rdr. Nu då tunnan kostar 8 å 10 Rdr, betalas för sågtimret ej mer än 2 å 3 skill. för likadan stock.

Då lyckan gynnar brädflottningen, är en sådan möda mer lönande. Två roddare kunna på 2 å 3 veckors tid förtjäna vardera 30 å 40 Rdr RGs. Ofta inträffa dock att steniga forsar uppsluka någon del av bräderna, vilka måste ersättas av roddarna. Uti en flotte nedforslas 150 å 200 tolfter. För varje tolf betalas 8 å 12 skill.

Timmerfällning till avsalu har nästan helt avstannat, sedan skogarna avlägsnat sig. I övre delen av socknen dra dock ännu en del viss förtjänst härav, i synnerhet de, som ha riklig tillgång på egen skog.

Masteträd och övrigt skeppsvirke kunna ännu fällas på vissa trakter, men äro här i trakten en raritet.

Slup- och storbåtar byggas ansenligt av överbyggarna. Dessa betalas i Nedertorneå med 70-100 Rdr. Vid nedskaffningen erhålles också viss förtjänst, då lappska handelsvaror samtidigt nedföras och lämna en hyggelig forlön.

Körslor för Kengis bruk och kolning ha förr varit mycket gagnande för allmogen i Pajala Capell. Med brukets fall har även denna förmån upphört.

De s k borgarlassen ha sysselsatt menige man för varutransporter till marknaderna och lämnat en hel del förtjänst. En icke ringa fördel, sedan skjutslegan blev upphöjt till 12 skill. milen.

Varuavsättningen är Torneå stad, Över Kalix och socknens egna marknader. Varje lantbrukare har sin vissa borgare, åt vilken höst och vår lämnas de varor som kunna avlätas, främst smör och kalvskinn. Dessa lämnas i regel på kredit till våren, då borgaren först vet bestämma priset för varan. Endast i enstaka fall, då bonden har stort behov av betalningen, betalas varan genast.

På vinterföret i slutet av november och början av december företages resor till närmare och fjärmare delar av Finland för att

till orten uppköpa erforderligt behov av spannmål, lin, hampa, lärfter, tobaksblad m m , vilka varor efter återkomsten försäljas hos ägaren eller genom gårdfarihandel avsättas. De som med viktualievaror mot hösten färdas på båt till Stockholm, återvända över Ålands hav, besöka Finlands marknader, t o m de ryska städerna Petersburg, Viborg och Fredrikshamn m fl, återkomma med flera lass i början av februari månad. Sannolikt tager denna handel mer än 4 000 Rdr årligen.

Vem som helst inser således nyttan av dessa handelsresor för denna socken. Den skräförening som lägger hinder häri eller hämmar allmogens fördelar av denna handel, kan aldrig bli gagnande för den eljest trägne bonden, som sällan i otid utan ändamål kastar ut sin styver. Sådana färder äro ej heller till hinder för jordbruket. Handeln gagnar allmogen ej allenast för att genom denna själva erhålla sitt behov av varor, de erhålla också en viss vinst för resan, som kan bli en skatt för barn och arvingar.

Handaslöjder, som erfordras till åkerbruk, ängsskötsel, körslor, båtfarter o s v förfärdiga männen själva. En del i socknen är verkligt händiga, påhittiga och skarpsinniga, i synnerhet efter undfången undervisning om sättet. Ungdom, som slagit sig på konster och hantverk samt andra göromål, vilka fordra handlag och urskilling, ha gjort berömliga framsteg. Man träffar här sådana, som kunna tjäna såsom byggmästare, bildhuggare, målare, färgare, glasmästare, svarvare, garvare, sämskmakare m fl.

Sålunda är drängen Hans Lohiniva från Tengeli en självlärd bildhuggare och byggmästare. Han bygger kyrkor, finbladiga sågar, förfärdigar predikstolar m m . För 80 Rdr byggde han Ekfors sågverk med 2ne ramar och avskäringsverk år 1814 på en enda sommar.

En blind född man Pehr Mickelsson Iivari i Kuivakangas by snickrar och smider.

En infödd brukskarll vid Tornefors masugn byggde masugnar därstädes och i Junosuando år 1808 med så lyckligt resultat, att järnet i dessa blev till sin godhet ett mönster för masmästare från de södra orterna, som ej sällan misslyckas.

Isak Karlsson Hurula, infödd dräng i Haapakylä, förbättrar fickur, förfärdigar pendlar o s v.

Drängen Henrik Tornström förfärdigar väggur, bygger 8 bördingsbåtar o s v.

Kvinnors sysselsättning består mest i vanliga hushållsgöromål samt i att spinna, väva, färga och sticka strumpor m m , vilket allt med tiden vunnit framsteg i den mån dessas bildning framskridit. Före år 1740 rådde här en djup okunnighet hos dem beträffande handaslöjder. Det var en söderlandskvinna förbehållet i sin tid, att giva sitt kön häri den första inriktning.

Anna Rosenberg, hemma från Ångerland, anlände hit år 1741 och gift med sockenskrivaren Planting 1746. Hon blev härstädes bosatt och i tillfälle att utöva sin konst. Hon vävde ej blott vanliga lärfter, utan dräller på 8 och 16 skaft, samt sammet, skagg o s v av garn,

som hon kunde konsten att spinna. Hon införde även bruket av de nu vanliga vävstolar och spinnrockar. Uti sitt kunnande övade hon även sina pigor varigenom konsten allt mer och mer spriddes i socknen. Det var även hon, som lärde ut konsten att färga äktrött på ylle samt åtskilliga andra kulörer. Hon dog i Matarengi by år 1796 över 90 år gammal. Före hennes tid spunnos med sländor eller trissor. Till vävning nyttjades ej revstolar, utan garnet revades på väggar och sedan uppträdde blott i två skaft uti enahanda vävstolar. Några finare vävnader än blackgarn och groft vadmal kunde ej på sådant sätt förfärdigas.

Landsvägar

Landsväg från färjestället vid Torneå stad till Övertorneå prästgård blev anlagd på västra sidan om Torne älv i landshövdingen Greve Leijonstadts tid år 1779.

År 1783 inrättades ordentlig postgång mellan Torne stad och löjtnantsbostället Thureholm i Övertorneå, som varje vecka fortskaffas av soldater, vilka därför ersättas av socknarna. Av Övertorneå med 15 Rdr Specie årligen. Posten avgår från Torneå postkontor vid middagstiden varje Tidsdag och kommer upp till Övertorneå på onsdagsaftonen. På fredagsförmiddagen avgår posten från Övertorneå och hann till Torneå på söndagsförmiddagen. Denna postgång avstannade år 1810 men ha socknarna sedan bekostat en postförare, som går fram och åter två gånger i månaden.

Till fortskaffande av brev vintertiden emellan Sverige och Norge börjades i slutet av år 1797 även postgång mellan Torneå postkontor och Alten i Norge, från november till och med april varje år en gång i månaden fram och åter. Härtill nyttjas vissa därtill utsedda postbönder, som härför lönas av Kronan med 4 Sch. milen. Denna postgång avstannade dock efter 3 år.

Alla ämbetsbrev framskaffas genom socknen av gästgivare, som härför åtnjuta ersättning av Sockneinbördesmedlen. Vid Landstinget uti allmän socknestämma den 26 juni 1806 föreslog Landshövdingen baron Strömberg en väg till Kengis, men all verkställighet vilar ännu till framtiden.